

המספוא - סקירה, הישגים ובעיות

השטחים המיועדים למספוא הגיעו בשנה החר לפת — תשכ"ח ל-203,000 דונם בשלחין ו-334,000 דונם בבעל. מהם, כ-90% מיועדים לעדר החלב. קיים תהליך של ירידה מתמדת בשטחי בעל ושלחין, ובמים, המיועדים ל"פרה הישראלית הממוצעת" כמפורט דלקמן:

השנה	גידולי שלחין דונם	שטח, דונם לראש הזנה	מ"ק מים לראש הזנה	גידולי בעל דונם	שטח בעל לראש הזנה, דונם
תשכ"ד	243,000	2.21	1,300	351,000	3.2
תשכ"ה	210,000	1.83	1,100	303,000	2.7
תשכ"ו	215,000	1.78	1,000	405,000	3.4
תשכ"ז	204,000	1.63	900	360,000	2.9
תשכ"ח	203,000	1.56	800	334,000	2.6

(המספרים מעוגלים. צריכת המים — לפי סטנדרטים)

בכל המשקים הקיבוציים מואבס הבקר לפי קבוצות-הזנה, ובחלקם — אף נשקל המספוא מפעם לפעם. בהרבה משקים משפחתיים הוכנס חישוב מדוייק של כמויות המספוא לכל מנה.

ו. בשנים החולפות הלך ועלה משקל המ"מ במנה; תהליך זה הגיע לאיזון לפני כ-2—3 שנים, אולם מאז ההעלאה האחרונה במחירי התע" רובת חלה עמידה ולאחרונה אף נסיגת-מה בשימוש במזון מרוכז.

כיום ניתן להגדיר בצורה כוללת שבמשק הקיבוצי מהווה המספוא המשקי 30%—35 ממזון הבקר, במשק המשפחתי הגדול (מ-10 חולבות ומעלה) — כ-40%; במשק המשפחתי הבינוני (5—10 חולבות) כ-45—50, ובמשק המשפחתי הקטן — 55%—60.

ז. בשנים האחרונות הלך וגבר השימוש בש" אריות תעשיה שונות באיבוס הבקר, כגון: קליי פות פרי-הדר, שאריות סלק סוכר, ירק אפונה, שאריות מפעלי מזון וכדומה. בתהליך זה מסת- מנת בזמן האחרון נסיגה, אשר על סיבותיה נע- מוד להלן.

לתופעה הנ"ל כמה גורמים, ונשתדל לעמוד עליהם להלן — ולא דווקא לפי סדר חשיבותם.

א. בשנים האחרונות כמעט ולא נוסדו משקי חלב חדשים. לרוב, העוסקים במספוא הינם בעלי וותק, ולא טירונים. מספר לא קטן של משקים, בעלי רמת יעילות נמוכה, התחסל בשנים האחרונות; כתוצאה מכך עלה הגודל הממוצע של העדר ולכן גם ייצור המספוא עבר לפסים יותר מקצועיים.

ב. הולך ומצטמצם מספר המשקים במושבים בהם מקיימים משק מעורב של גידולי שדה. אנו עדים לתהליך של מעבר לגידול אחד; העוסק ברפת מייעד את כל השטח של גידולי-שדה למספוא, ואילו זה שחיסל את הרפת עוסק אך ורק בגידולים מסחריים. עובדה זו מאפשרת ייעול הביצוע, תשומת-לב לכל גידול, וכתוצאה מכך — יכולים גבוהים יותר.

ג. ברוב המשקים צומצם מספר הגידולים בהם המשק עוסק. הגידולים הותאמו לתנאים ולאפשרויות של כל משק, וכתוצאה מכך — תיכ-

רבים הולכת השעורה ותופסת את מקום הש"ש כגידול משולב — קציר ראשון לירק והשני — לגרעינים.

הסלק ממשיך לשמור על מקומו כספק של מזון עסיסי באביב ובקיץ. חלה אומנם ירידת-מה בשטח, אולם התפוקה ליחידת שטח בקנה מידה ארצי נמצאת בקו של עליה הן עקב החלפת זנים דלי-סוכר לזנים חצי-סוכריים, והן עקב שיפורים אגרוטכניים. בכמה משקים הפסיקו לגדל סלק בגלל אי-יכולת אירגונית ומקצועית להפיק ממנו יבולים, וגם בגלל הימצאות תחליף פים — בעיקר במשקים שבקירבת בתי-החרושת לסוכר.

בקווים כלליים אפשר לסכם שמשקלם של גיר דולי החורף בעתיד יהיה מותנה במספר גורמים, התחמיצים והקליפות. מקומם ומשקלם של גיר דולי החורף בעתיד יהיה מותנה במספר גורמים, כגון:

יחסי המחירים בין מספוא למזון מרוכז; כשר מחיר התערובת יעלה, וודאי שיגדלו שטחי המסר פ"א החורפי; בהיותם דלי-תאית, ובעלי כושר נעכלות גבוה, הרי יכולים הם בהחלט להחליף חלק מהמזון המרוכז.

הספקה סדירה של קליפות. במידה והספקתן תהיה סדירה ירצו וודאי חקלאים נוספים להתבסס על קליפות ולהפסיק את גידול המספוא הירוק.

האפשרות לייצר תחמיצים מעולים באביב ובקיץ, מבלי לפגוע, או תוך פגיעה מינימאלית בלבד, בשימוש במים ובשטח המיועדים לגידולים מסחריים.

אפשרויותיו של המחקר, לבחון ולטפח מינים, זנים, ושיטות אגרוטכניות אשר יביאו להעלאת היבול ליחידת שטח וזמן. לדעתי הבעיה היא בעיקר תקציבית.

גידולי מספוא-בעל חורפי תופסים מקום שולי בלבד. ראוי לציון ההרחבה המתמדת, אולם האיטית מדי, של גידולי מרעה בעל. לרוב, אלה הם שטחים אשר כשטחי עיבוד לפלחה היו שר ליים, ולא ריווחיים. העברתם לגידולי מרעה הפכה אותם למקור הכנסה למשק. נראה לי שגור שא זה ראוי לתשומת-לב מיוחדת.

הגידולים ובעיותיהם גידולי חורף בשלחין (בדונמים) (המספרים מעוגלים)

תשכ"ח	תשכ"ו	תשכ"ד	
26,000	28,000	48,000	תלתן מושגבי פהלי, אפונה
2,000	5,000	5,000	בקיה, פולים
17,000	18,000	26,000	שבולת שועל
2,000	1,000	500	שעורה
4,000	1,000	500	זון
17,500	17,000	21,000	סלק מספוא
2,500	4,000	7,000	כרוב מספוא
			גידולי מרעה
1,000	2,000	3,000	חד שנתי
72,000	76,000	111,000	סה"כ שלחין
9,000	6,000	3,000	גידולי מרעה בעל
4,000	2,000	4,000	גידולי מספוא בעל

שטח התלתן הולך וקטן. הסיבות לכך הן: קשיי האסיף בחורף, ירידת יבולים עקב בעיות מחזור, צימצום האפשרויות של שיווק זרעים, ולבסוף — הפחתת ערכו היחסי (הגבוה!) עקב עליית משקל המזון המרוכז בתפריט. מחוסר אמ"צעים למחקר לא יכולנו לפתח זנים חדשים, בעלי כושר יבול גבוה. בעיית האסיף בחורף יכולה להיפתר חלקית ע"י טרקטורים חד-סרניים הקוצרים ואוספים לגל. אפשרויות שיווק הזרעים מותנות למעשה באפשרויות הייצוא. לרוב הוח"לף התלתן בתחמיצים, אולם במשקים רבים הולך הזון ותופס את מקום התלתן. למדנו איך להפיק מהזון יבולים גבוהים, ונסתבר לנו שאי-כוחו דומה לזו של התלתן, בנוסף לאי-רגישותו לאיחור בקציר.

פחת חלקם ומשקלם של גידולי החורף המש-לימים — פולים, אפונה, בקיה וכרוב מספוא. גם את מקומם תפסו התחמיצים.

משקל הש"ש בתכנית גידולי החורף ירד כמותית, אולם למדנו להפיק ממנה יבולים גבוהים יותר, ולכן חלקה של הש"ש בלוח ההזנה לא פחת, ובמיוחד במשק המשפחתי. במשקים

גידולי קיין בשלהיין (בדונמים)

תשכ"ח	תשכ"ו	תשכ"ד	
			גידולים רב־שנתיים:
16,000	16,000	17,000	אספסת — לירק ושחת
14,000	13,000	14,000	אספסת לקמח
31,000	25,000	23,000	עשבי קציר ומרעה — רודאס פספלון וכו'
61,000	54,000	54,000	סה"כ רב־שנתיים
34,000	48,000	47,000	תירס: לירק
4,000	3,000	2,000	לקלחים + מספוא
9,000	7,000	5,000	לתחמיץ
47,000	58,000	54,000	סה"כ תירס
10,000	15,000	13,000	דגני קיין: פנסילריה
4,000	8,000	7,000	עשב סודאני
5,000	—	—	וידן
3,000	3,000	3,000	סיטריה
1,000	—	—	גולן
	1,000	1,000	שונות
23,000	27,000	24,000	סה"כ דגני קיין
131,000	139,000	132,000	סה"כ מספוא קיין — שלחין
3,000	6,000	8,000	גידולי מספוא קיין — בעל

שטחי האספסת הינם פחות או יותר סטאטיים, אולם חלו שינויים מהותיים רבים, והם: מספר המשקים המייצרים אספסת לאספקה שוטפת של ירק הולך ופוחת. הולכים ורבים שטחי האספסת המיועדים לשחת, כתוצר לשיווק. יש שוק לשחת אספסת, ואני מניח ששוק זה ילך ויגדל עקב ההכרה באיכות השחת, השינויים במיבנה המשק המשפחתי (הגדלת יחידות העדר ללא הגדלת יחידות הקרקע) ועקב חוסר היציבות ביבולי השחת בפלחה. אספסת כירק הופכת יותר ויותר תוצר־עזר (בעיקר בחורף) מהשטחים המיועדים לשחת ולקמח.

אף כי לא חל כמעט שינוי בגודל השטח ליי צור קמח אספסת, הרי שתפוקת שטחים אלה הנצילות שלהם עלתה בהרבה. בזמן האחרון הוחל אף בשילוב של ייצור זרעים (לייצוא) משטחי האספסת.

הרחבה מתמדת קיימת בשטחי הדגנים הרב־שנתיים, המיועדים לקצירה ורעה — רובם ככולם עשב רודאס. עיקר ההרחבה חלה במשק

המשפחתי, אשר מטעמים של נוחיות ורציפות המיר את התירס ברודאס.

השטחים המיועדים לרעה הולכים ומצטמ־צמים, וכמעט כולם מצויים כיום במשקים המשפחתיים אשר טרם התחילו להשתמש במכסחות. בגידול הרודאס, שהינו רגיש במיוחד לטיפו־לים אגרוטכניים שוטפים, נתגלו בזמן האחרון בעיות רבות של אי־התחדשות וירידת יבולים. נסתבר לנו שהסיבה היא כנראה בליקויים בניהול ובטיפול. עם זאת אנו עוסקים כיום בבחינת מיינים וזנים חדשים אשר הובאו ארצה ע"י ד"ר ב. נאווה בעיקר, ואשר מתוכם אנו מקווים למצוא תחליפים לעשב הרודאס הרגיל.

חלה ירידה בשטחי התירס למספוא ירוק, אופייני אולי שהירידה חלה לגבי שני „מלכיי“ המספוא המסורתיים — התלתן והתירס. המשק השיתופי חדל למעשה לגדל תירס לירק, וגם במשק המשפחתי חל צימצום. הסיבה העיקרית לכך — הקושי הפיזי היומיומי הקיים בגידול זה, כגון — להשקותו, לקצור בידיים, ולזרוע ברצי-

גידולי בעל			תשכ"ח	תשכ"ו	תשכ"ד
גידולים לשחת חורפית — קטניות, תערובות ודגן			285,000	361,000	297,000
גידולים לתחמיץ חורפי — דגניים, קטניות ותערובות			33,000	31,000	39,000
סה"כ לשחת ותחמיץ			318,000	392,000	336,000
גידולי חורף לירק ומרעה			13,000	8,000	7,000
גידולי קיץ בעל: ירק, תחמיץ, שחת ומרעה			3,000	6,000	8,000
סה"כ גידולי בעל			334,000	406,000	351,000

הסטריה, נזרעים לשחת, ותפקידם לשמש מספוא משלים, בשנות בצורת בעיקר.

קיימת ירידה הדרגתית בשטחי המספוא הקיימי צי בבעל, ובצדק — אין טעם לעסוק בכך, אלא אם יהיו משקים אשר תהיה בהם הצדקה לזריעת גולן-בעל לתחמיץ.

שחת

מבחינת התקנת השחת חלה התקדמות רבה בשנים האחרונות; כ-75% מהשטחים נזרעים קיטנית נקיה; כ-50% הינם בקיה עשור; רוב השטחים נקצרים במועד, במכסחת, ומיובשים בקצב הנדרש. האסיף מהווה עדיין את „צוואר הבקבוק האיכותי“, אף כי הוכנס למשקים רבים מיכון להעמסה ופריקה. על כל פנים, רובה של השחת כיום היא בעלת איכות יחסית גבוהה. טרם הצלחנו להתגבר על בעיית פגיעה בשחת מחמת ירידת גשמים בעונת האסיף. פתרון הבעיה יהיה כנראה בשילוב הליכים מלאכותיים אשר יזרזו את הייבוש. נושא זה יזכה בטיפול בקרוב (אם יהיה תקציב). בעיה חמורה נוספת היא — חוסר היציבות ביבולים, בעיקר בדרום הארץ. עובדה זו מקשה על תיכנון סדיר ומביאה מפעם לפעם להאמרת מחירים חסרת-כל-הצדקה כלכלית. ועוד „צרה“: השחת הינה הגידול הפחות ריווחי בפלחה, וקיימת נטייה לצמצם את שטחה כל עוד אין הדבר פוגע במחזור הזרעים. יהיה עלינו להביא בחשבון שבמידה ויגדלו העדרים בארץ כן יקטן בהכרח חלקה של השחת מגידולי בעל ב„תפריט הארצי“. כשליש מהשחת בארץ מוצא דרכו לשוק, ממשקים שיתופיים וממשקי-שדה — למשק החלב המשפחתי.

(סוף יבוא) ז. גרוזובינסקי

שה"מ, משרד החקלאות

פות חלקות קטנות. היו גם בעיות של מזיקים. במשק השיתופי ובמספר משקים משפחתיים הסיבה נעוצה בשיקולים אלטרנטיביים לגבי ייעוד המים והשטח. מאידך חלה עליה בשטחי התירס לתחמיץ, בעקב שיבוצו כגידול אביבי מוקדם, שאינו מתחרה על מיההשקיה של עונת הקיץ. יש להניח שמגמה זו תלך ותתרחב. כן ייתכן שינויי-מה בגידול התירס עם הכנסת זנים ננסיים. הולכים וגדלים שטחי התירס מזנים מיוחדים המיועדים לספק את צריכת השוק בקלחים, ואילו הנוף משמש לתחמיץ וירק. לגידול זה גם סיכויי יצוא טובים.

עשב הווידן, שהינו מכלוא של עשב סודאני וסורגום, הינו פנים חדשות בשטחים וכבר בשנה הראשונה כבש לעצמו מקום נכבד; וזאת — עקב היותו דגן רבי-קצירי, נוה לטיפול, ניתן לקצירה ממוכנת ובעיקר — בעל רמת יבולים גבוהה, יותר מכל אשר ידענו עד כה, והשומר על רמת יבול גם בסתיו. הווידן מתאים גם לשחת ולתחמיץ, אולם רגיש מאוד למזיקים ומחלות וקיים חשש רב שאם לא נדע להתגבר עליהם, יהיה דינו לכליה. לדאבוננו — האמרי צעים המוגבלים למחקר אינם מאפשרים טיפול בנושא חשוב זה.

אזרח חדש נוסף בשדותינו הוא הגולן — מכלוא של סורגום בסורגום. התברר לנו שגידול זה אינו יכול להשתלב בלוח הירק, אולם הוא מתאים להחמצה, כל עוד הוא נזרע בתנאי בעל או בהשקייית עזר. דגני הקיץ — הפנסילריה, עשבי-סודאני ווידן נזרעים בעיקר במשקים משפחתיים בעלי מכסחות, שכן גידולים אלה, בנוסף לעשב הרודאס, נוחים לאסיף ממוכן. חלקם, וכן